

Af Kirsten Hylgaard

Blufærdighed. Modstand i seksualundervisningen. Nogle indledende bemærkninger

Synthesis of research in the field has “[...] found that although sex is a potent and a potentially embarrassing topic, schools appear reluctant to acknowledge this and attempt to teach SRE [sex and relationship education] in the same way as other subjects.

Pound et al.¹

Freud forvekslede ikke fortrængning og blufærdighed. Men hvad der interesserede ham var fortrængningen, ikke blufærdigheden.

Løgstrup²

Det er kendt fra forskningslitteraturen, at seksualundervisning i grundskolen forårsager forlegenhed, ubehag og tendentielt opleves blufærdighedskrænkende af både lærere og elever.³ Den grundlæggende antagelse i det følgende er, dels at emnet i sig selv skaber modstand, seksualitet er grænseoverskridende, dels at seksualundervisning potentielt udgør en trussel mod læreres professionalisme, da pædagogiske forhold, ideelt set, skal være af-seksualiserede.

Hvad er blufærdighed? En hindring, der skal overkommes? Er fravær af blufærdighed et ideal for at kunne undervise i seksualitet? Er blufærdighed et neurotisk symptom? Skal den beskrives som individualpsykologiske hæmninger eller med karaktertræk som bornerthed med belæg i personlighedstrækteorier? Eller skal den snarere beskrives sociologisk, som et spørgsmål om læreres formelle, professionelle position i forhold til elever, altså ikke som et karaktertræk, man bærer

rundt på fra situation til situation, men som en erfaring, der kan finde sted i nogle sociale sammenhænge og ikke nødvendigvis i andre? Som anskueliggørende eksempler på det sidste kan nævnes forskelle i forhold til at drøfte seksualitet med egne forældre og i vennekredsen. På den ene side kan man adlyde den strengeste blufærdighedskodeks i forhold til forældre og mene, at man kun kan vide for meget om disses seksualliv, og på den anden side kan man være endog særdeles videbegærlig og åbenmundet i selskab med kammerater og veninder.

Antagelsen er her, at blufærdighed ikke kan og skal forklares psykologisk med personlighed og karaktertræk, at man skulle *være* mere eller mindre blufærdig eller *have* bestemte træk. En bearbejdning af problemstillingen kan med fordel inddrage den lacanianske psykoanalyse "symbolske orden", 'det' der opstiller rammer for sociale bånd, 'det' der tillader henholdsvis forbyder uden at skulle spørge fra nogen.

Hvorfor skulle seksualitet i øvrigt per definition være grænseoverskridende, og hvorledes skelner man det seksuelle fra det ikke-seksuelle, når pædagogiske forhold angiveligt skal være af-seksualiserede? Kan og skal seksualitet ikke snarere beskrives som et biologisk sagsforhold, som en sund og naturlig reproduktiv funktion, der ganske vist kan være styret og formet af visse historisk og kulturelt variable normer svarende til den ernæring, der kan beskrives i biologi, historie og behandles praktisk i madkundskab? Det valgfrie modul på læreruddannelsen kombinerer helt oppe i titlen "Sundheds- og Seksualundervisning og Familiekundskab".

Seksualitet kan imidlertid vanskeligt afgrænses til bestemte funktioner, praksisser eller situationer; bogstaveligt talt alt kan få en såkaldt sjofel konnotation, som branderen, "Det sagde hun også i går", lader vide. Omvendt kan der skabes tvivl om, hvorvidt en handling, som indebærer kropslige aktiviteter, der konventionelt betragtes som seksuelle, nu faktisk også er sådanne, jf. spørgsmålet om, hvorvidt en voldtægt egentlig er seksuel eller snarere 'handler om noget andet' og Oscar Wildes tilsvarende, "Alt handler om sex, undtagen sex. Sex handler om magt." Spørgsmålet om, hvad der er seksuelt i og ved en bestemt situation, om den overhovedet er seksuel, er tvivlsom både i praksis og i talen.

Vedkommer seksualitet overhovedet pædagogiske forhold? Hvis disse skal være *af*-seksualiserede eller *ikke*-seksualiserende, kunne disse negationer måske antyde, at pædagogiske forhold også forudsætter det seksuelle for at have effekt på godt og ondt. Det ville implicere, at det seksuelle ikke er noget, der tilføjes, forstyrrer og forurener ellers

rene pædagogiske forhold, men er integreret eller forudsat i det pædagogiske svarende til den overføringsproblematik, hvor Freud kunne hævde, at der ganske vist skal være kærlighed på spil for at være inden for pædagogisk rækkevidde, men at kærlighed også kan være for meget af det gode, sågar udgøre en hindring for det analytiske arbejde. Hvis seksualitet er en potentiel trussel mod læreres professionalisme, kan pædagoger og lærere muligvis hente inspiration i den kliniske psykoanalyses håndtering af den modsigelsesfulde overføring og ikke mindst psykoanalytikerens ganske mange oplysende vidnesbyrd om fejl og fristelser, der har udgjort en hindring for det analytiske arbejde.

Formålet med forskningsprojektet "Pleasure and Embarrassment. Resistance to Sexuality Education" er først og fremmest at undersøge, *hvorfor* seksualundervisning tilsyneladende vedbliver med at forekomme utilfredsstillende.ⁱ *Hvad* er det ved sagen, der forårsager vanskeligheder? *Hvorfor* lader det sig tilsyneladende ikke gøre at behandle det seksuelle som ethvert andet emne i naturfag, historie og dansk? Dernæst er formålet at undersøge forskellige mulige måder, hvorpå blufærdighed og forlegenhed kan manifestere sig og opleves af lærere ud fra den antagelse, at anerkendelse af den potentielt blufærdighedskrænkende karakter af seksualundervisning er nøglen til en forbedring af samme. Med andre ord: Kan der være tale om vanskeligheder, der ikke kan overkommes ved oplysning, didaktiske anvisninger, råd og vejledning, vanskeligheder der snarere kræver at blive anerkendt som uundgåelige for, at en mulig forbedring af seksualundervisning kan finde sted? Det bemærkes eksempelvis ofte i forsknings- og policylitteraturen, at eksterne undervisere, altså repræsentanter for organisationer som Sex og Samfund og Normstormerne, der gæsteunderviser i "uge 6", faktisk er en succes. Her er der muligvis ikke kun tale om de enkelte, eksterne underviseres faglige, saglige dygtighed og didaktiske kunnen og omtanke; der er muligvis også tale om, at selve den eksterne position, disse har i forhold til eleverne, kan være medvirkende for de gode evalueringer; de skal ikke lære eleverne at analysere Johannes V. Jensens *På Memphis station* eller at løse andengradsligninger umiddelbart efter at have drøftet nydelse og prævention. De eksterne er for længst rejst igen efter ugen med sex. Måske er denne uge også en implicit anerkendelse af, at ingen kan undervise i seksualitet som ethvert andet emne.

i Støttet af Danmarks Frie Forskningsråd og påbegyndt september 2023, heraf de "indledende bemærkninger" i artiklens titel.

HVOR SVÆRT KAN DET VÆRE?

Da Ditte Dyrgaard, nu ph.d.-studerende ved afdeling for Generel pædagogik og pædagogisk filosofi, DPU, foreslog et samarbejde om en forskningsprojektansøgning omhandlende seksualundervisning, var min første reaktion og arbejdstitel: Hvor svært kan det være? Jeg havde et overfladisk kendskab til kritikken, det artikulerede ubehag, herunder at seksualundervisning er alle læreres ansvar på trods af ringe uddannelsesmæssig baggrund for de fleste folkeskolelæreres vedkommende.ⁱⁱ Anekdoter om kejtede, pinligt berørte biologilærere, der afviklede de obligatoriske sider i lærebogen om reproduktiv seksualitet, kan de fleste ældre medborgere divertere med ved festlige lejligheder, og man kunne tro, at tidernes skiften havde budt på fremskridt, at vi var blevet mere 'frigjorte'. Den sidste evalueringsrapport af Sundheds- og Seksualundervisning og Familielundskab viser imidlertid, at kun 25% af de lærere, som deltog i undersøgelsen, følte sig godt klædt på og kompetente til at undervise i emnet.⁴ Projekt SEXUS, en undersøgelse, der inkluderer deltagere i alderen 15-89, viste, at mere end halvdelen af besvarelsene tilkendegav, at den seksualundervisning, de havde modtaget i skolen, var af ringe, hvis overhovedet af nogen værdi.⁵ Og yngre generationer offentliggør fortsat beskrivelser af utilfredsstillende undervisning og stiller krav om reformer af samme.ⁱⁱⁱ I 2022 strejkede gymnasielever i protest over den manglende seksualundervisning med det resultat, at seksualundervisning fra 2023 er obligatorisk på de gymnasiale uddannelser. Seksualundervisning vedbliver tilsyneladende med at blive omtalt som såvel manglende som mangelfuld.

Så læste jeg mig ind på den internationale forskning på feltet og kunne konstatere, at hvis jeg ikke havde kunnet forstå, hvorfor det var svært, så skyldtes det min manglende omtanke; enhver, der arbejder på baggrund af psykoanalysen, burde vide bedre; at seksualdriften giver anledning til modstand, er trods alt en grundantagelse i psykoanalysen. Den hidtidige forskning på feltet har imidlertid ikke fokuseret

ii Fra 2024 er Sundheds- og seksualundervisning på læreruddannelsen et valgfag, der vægter 2,5 ECTS-point. Et årsværk er på 60 ECTS-point.

iii Se fx "Louise Kjølens er færdig med at give blowjob uden at få noget igen" i Femina 24. maj 2022: <https://www.femina.dk/liv/kaerlighed-og-sex/louise-kjoelsen-er-faerdig-med-give-blowjobs-uden-faa-noget-igen> og podcasten *Ja! Den seksualundervisning vi aldrig fik*: <https://podcasts.apple.com/dk/podcast/ja-den-seksualundervisning-vi-aldrig-fik/id1614459027?l=da>

på effekter af modstand i forhold til seksualundervisning. Dette, vil jeg hævde, er, hvad et psykoanalytisk teoretisk udgangspunkt kan bidrage med.

Min tese blev og er derfor, at når der er så mange vidnesbyrd om utilfredshed og ubehag, så skyldes det, at sagen selv gør tilfredsstillende evaluering af undervisningen tæt på uopnåelig; noget ved sagen selv yder modstand.

Den internationale forskningslitteratur fremstiller et modsætningsforhold mellem en 'negativ' og en 'positiv' tilgang. Den negative kaldes også konservativ. I den udstrækning, der overhovedet forefindes seksualundervisning, fokuserer denne på biologisk reproduktion, reduktion af risiko i forhold kønssygdomme og uønskede graviditeter, den anbefaler sågar afholdenhed og fokuserer på kvindelige elever som potentielle ofre for overgreb. Den positive, derimod, forstår sig selv som kritisk, dvs. som en tilgang, der fokuserer på nydelse, sundhed, familieformer, kønsidentiteter, seksuelle orienteringer og elever som aktive seksuelle aktører.⁶

Min tese er, at dette modsætningsforhold er en effekt af en mere fundamental konflikt, nemlig den mellem driften (Freud) og begæret (Lacan). Seksualdriften – denne hensynsløse, asociale, konstante kraft – er i konflikt med begæret, defineret som et spørgsmål om den Andens begær – 'Hvad er jeg for den Anden', 'Hvad vil den Anden', moralloven, sociale og historisk og kulturelt variable normer, som subjektet er underkastet. Det er i denne forstand, 'det grænseoverskridende' skal forstås. Konflikten mellem den asociale drift og det sociale begær udgør seksualitetens væsen. Forholdet mellem på den ene side risiko, det forbudte, det umoralske og på den anden side nydelse, tilfredsstillelse, sundhed og det normkritiske kan og skal ikke forstås som en simpel opposition, da subjekter også begærer og opnår nydelse ved praksisser fordi og ikke på trods af, at de er forbundet med risici, er forbudte eller umoralske.⁷

En initial personlig ufølsomhed i forhold til problemstillingens vanskelighed i undervisningssammenhænge behøver ikke at implicere, at blufærdighed er en ubekendt størrelse overhovedet. Når man, som denne skribent, i mange år har arbejdet med psykoanalysen og samarbejdet med psykoanalytikere og andre akademikere inden for det psykoanalytiske felt, kan man som regel tale om seksualitet og bruge begreber som fallos, kastration eller polymorf pervers som ethvert andet begreb. Det kan man – efter min erfaring – ikke umiddelbart i undervisning og øvrige kollegiale sammenhænge. Modsætningsfyldte

reaktioner som smørrede smil, forlegne fnis, cool brovt og forsikringer om at 'vide det hele', sågar udtrykkelige ønsker om at måtte have sig frabedt at skulle undervise i 'det', er ikke uhørte. Vel at mærke reaktioner, som jeg sjældent om overhovedet har fået i de psykoanalytiske arbejds- og forskningssammenhænge, jeg har deltaget i. Hvis man ikke skulle vide det i øvrigt, erfarer man her med al ønskelig tydelighed, at begreber også har en performativ effekt, at begreber ikke blot har en reference, men implicerer det ubevidste subjekt. Med andre ord risikerer man med sin blotte tale og imod hensigten at være grænseoverskridende og dermed hindre såvel den kollegiale samtale som undervisning.

Blufærdighed er ikke nødvendigvis et symptom i psykoanalytisk forstand, dvs. ikke nødvendigvis en kompromisdannelse i forhold til fortrængte, ubevidste konflikter. Mangel på blufærdighed kan også give anledning til undren. Ja, man kan sågar ikke udelukke, at talen bliver en pervers handling, hvormed her menes, at selve det at bringe andre i forlegenhed ikke blot er et resultat af ubetænksomhed, klodsethed og manglende situationsfornemmelse, men er selve målet og forbundet med nydelse. Denne risiko er en første antydning af, at blufærdighed ikke per automatik skal betragtes som en hindring eller som noget, der skal overkommes.

Problemstillingen er selvfølgelig gammel, den er kendt helt tilbage fra psykoanalysens begyndelse, hvor Freud blev afkrævet svar på, hvordan han dog kunne være bekendt at tale om seksuelle emner med purunge, seksuelt uerfarne kvinder fra det dannede borgerskab. Hans svar var noget i retning af en anbefaling om at 'kalde en skovl for en skovl' med den lægevidenskabelige anatomis betegnelser; jo færre såkaldt hensynsfulde omskrivninger, der nærmest per automatik bliver lumre og dermed netop grænseoverskridende, jo bedre; det hensynsfulde er her misforstået. Dette kan ganske vist implicere en naiv sprogforståelse i forhold til 'ordene og tingene', ordenes mening, og hvad de refererer til,^{iv} men det gør som nævnt også opmærksom på begrebernes performative effekt.

^{iv} Jf. Freges klassiske distinktion mellem mening, "Sinn", og betydning, "Bedeutung".

KØNSFORSKEL, SEKSUEL ORIENTERING OG PROFESSIONALISME

En vigtig grund til, at seksualitet er grænseoverskridende, er, at den i al sin enkelthed implicerer spørgsmålet om kønsforskellen, at subjektet er "sexueret" (Lacan), og seksuel orientering.^v Herved udgør sagen en udfordring for sociale, kulturelle normer for professionalisme. Professionel varetagelse af et embede vil blandt meget andet sige, at ens køn og seksuelle orientering ikke bør have indflydelse, jf. præstekjolen, lægens hvide kittel og andre uniformers tildækning af subjektiv smag, tilbøjeligheder og ofte også netop kønsforskellen. Når seksualitet kommer på tale i undervisningen, kommer læreres køn og seksuelle orientering også – i hvert fald implicit – på tale. Fokus på kønsforskellen i professionelle sammenhænge er potentielt blufærdighedskrænkende; alene det at få begrundet ens tale, skrift og tænkning med, at man er kvinde, er elementært krænkende, som allerede Simone de Beauvoir gjorde opmærksom på i *Det andet køn*.^{vi} En homoseksuel lærer kan mene, at hans eller hendes seksuelle orientering, qua privatsag, ikke vedkommer eleverne, at omtale kun ville være en forstyrrende faktor i forhold til den aktuelle sag i undervisningen. En homoseksuel lærer kan også mene, at kun hvis den seksuelle orientering offentliggøres, kan eleverne erfare, at den er sagen uvedkommende. En homoseksuel lærer kan også mene, at kun hvis den seksuelle orientering offentliggøres, kan han eller hun vise og eleverne erfare, at seksuel orientering også er en betingelse for måden, hvorpå verden fremtræder for os, og for måden, hvorpå vi kan være i verden. Hvad ingen af mulighederne undgår, er seksualitetens tilstedevær som spørgsmål og som potentielt forstyrrende faktor i pædagogiske forhold. En antagelse om heteroseksualitet, hvis intet andet er nævnt, viser blot det 'af-seksualiseredes' uundgåelige forbindelse til seksualiteten.

Dette er muligvis velkendt for 'psykoanalytisk informerede', men her kan også Løgstrups beskrivelse af blufærdighed i kapitlet af samme navn i *Kunst og etik* være et bud på, hvorfor det er tilfældet.⁸

v At stave "sexuering" med 'x' skal pege på, at subjektet ikke kan tænkes uden den spaltning, som kønsforskellen udgør, og at denne er 'før' en skelnen mellem "sex and gender". Se Hyldgaard 2022: 194 ff.

vi "Det er noget, De mener, fordi De er kvinde". Beauvoir 1983: 13.

BLUFÆRDIGHED IFØLGE LØGSTRUP
(OG KIERKEGAARD)

De tænkere [...] der har taget sig for at analysere den erotisk bestemte blufærdighed, er alle enige om, at den forholder sig til modstridigheden i menneskets væsen, nemlig at det er i noget så generelt som i at være et kønsvæsen, at den enkelte bliver sig bevidst som åndelig person. Mennesket er ikke på forhånd et selv og så i øvrigt et kønsvæsen, som om det kun var noget, der kom til, men den enkeltes køn, skønt det er noget alment og animalsk, bestemmer hele dets tilværelse som et selv. Menneskets enhed er derfor problematisk, dets integritet truet, og blufærdigheden er det, der søger at forebygge, at personen kommer i den situation, at enheden krænkes. Ikke at forstå på den måde at blufærdigheden er en anticiperende forestilling om, at man ellers vil komme til at skamme sig, men at forstå på den måde at blufærdigheden allerede er virksom i at holde blikket borte fra den krænkelige enhed.⁹

”De tænkere”, som Løgstrup her refererer til, er først og fremmest Kierkegaard i *Begrebet angst*. Blufærdighed ”forebygger”, den er profylaktisk i forhold til kønsforskellen (at være et ”kønsvæsen”), for subjektet er ikke én, men spaltet – jf. ”modstridigheden i menneskets væsen”. Vi er ikke først mennesker og *har* dernæst i tilgift et køn. Kønsforskellen er såvel irreducibel som en betingelse for at blive en ”åndelig person”, et ”selv”, altså én eller noget, der overskrider den spaltning, som kønsforskellen udgør.

Blufærdighedens funktion er at “[...] stifte enheden mellem kønsdriften og menneskets åndelige selv [...]”.¹⁰ Det at blive sig bevidst om kønsforskellen er samtidigt at blive sig bevidst om at være et ”åndeligt selv”, altså noget, der overskrider det at være et kønsvæsen. Associationen til Skabelsesberetningens “[...] og de opdagede, at de var nøgne” ligger lige for, og den Kierkegaard, som Løgstrup parafraserer i kapitlet ”Blufærdighed”, gennemtænker da også netop problemstillingen i forhold til syndefald og arvesynd.

Blufærdighedskrænkelse er ikke noget, der først og fremmest afstedkommes af den anden:

For Kierkegaard er oprindelsen til krænkelsen af syntesen at søge i syntesen selv. Syntesen sprænges så at sige indefra. Selvet

vil sætte sig selv i sin egen modsigelse til kønnet og mister derfor sig selv, idet det sætter sig selv.¹¹

Der er hos Kierkegaard tale om ”åndens og kønnets fjendtlighed”.¹² Man kan kun blive sig selv ved ikke at ville vide af sig selv som kønsvæsen - ”[...] blufærdigheden er ’en viden, hvis første bestemmelse er uvidenhed’”¹³ – og ikke at ville vide af sig selv som kønsvæsen er at miste sig selv. Prisen for at blive et selv er at miste sig selv. Blufærdighedens funktion er at holde denne modsigelse skjult, blufærdigheden ”[...] holder blikket borte derfra.”¹⁴ Med andre ord kan andre kun krænke én, fordi selvet i forvejen er ’krænkelsesparat’, hvis man vil tillade inddragelse af et af samtidens skældsord.

Løgstrup synes imidlertid at være noget mere forsonlig end Kierkegaard, for hvem syntesen er en umulighed, for hos Løgstrup har blufærdigheden trods alt en dannende funktion, den er betingelsen for selvets prekære enhed.

At inddrage Løgstrup og dennes parafrasering af Kierkegaard her skyldes den påfaldende åndsbeslægtethed med Lacans tale om subjektet som ”spaltet” og kønsforskellen som et spørgsmål om at være ”sexueret” og ”kastrationen” som begrebet for denne samtidige spaltning og konstituering af subjektet. I psykoanalytiske begreber er betingelsen for at blive et subjekt benægtelsen, fornægtelsen eller forkastelsen af kønsforskellen. Selvets eller jeg’ets enhed er ”imaginær”.

Kastrationen har som effekt, at barnet bliver til et subjekt i kraft af at opdage kønsforskellen, og denne opdagelse gør barnet i kraft af at måtte underkaste sig loven og forbuddet, Faderloven (incestforbudet). Det er altså den almene, universelle Lovs forbud, dette ’Nej’, dette ’Du må ikke...’, der spalter subjektet, og som derved gør subjektet til det ubevidste subjekt, subjektet i betydningen underkastet snarere end grund, men altså også som en negativitet, der er irreducibel, ”systemet sprænges indefra”^{15 vii}

vii Det skal her bemærkes – og altså ikke udfoldes – at syntesens sprængning hos Kierkegaard også skyldes forholdet mellem endelighed og uendelighed. Kun igennem forholdet til uendeligheden kan den enkelte vinde sin identitet (Løgstrup 2020: 189-190) Som Løgstrup påpeger, er spørgsmålet om subjektets identitet hos Kierkegaard ikke et psykologisk eller fænomenologisk, men etisk-religiøst spørgsmål. ”Hvad det vil sige at være et identisk subjekt, et ’jeg’, et ’selv’, afgøres – etisk – i afgørelsen og ikke i en strid om bevidsthedens enhed” (Løgstrup 2020: 190). Kierkegaards etisk-religiøse problemstilling og subjektets konstituering i forhold til den store Anden hos Lacan er endnu et eksempel på åndsbeslægtethed.

Kønsforskellen er en spaltning *i* subjektet, ikke i forholdet til den anden, om denne anden så skulle være en kvinde eller en konkret far. Og som selvet må miste sig selv for at blive et selv hos Kierkegaard, er jeg'et og såkaldt selverkendelse at betragte som en *miskendelse* ("méconnaissance") hos Lacan.

FORSKEL ELLER MODSÆTNING. KØNSFORSKEL ELLER KØN

Jeg 'oversætter' her Løgstrups begreber om "kønsvæsen", "kønsbestemthed" og "modstridighed" med 'kønsforskel'. En almindelig fordom i dag lyder, at når der tales om *kønsforskel* – til forskel fra blot køn – implicerer det nødvendigvis en antagelse om kønsforskellen som binær, forskellen som *modsatning*, dvs. det mandlige og det kvindelige som komplementære betydningsindhold, kvindeligheden som mandlighedens negation – som så i øvrigt skulle være begrundet med biologi. Dette er en klar misforståelse af måden, hvorpå Lacan tænker kønsforskellen, denne "être sexué".¹⁶ Hans 'sexuationsskema'¹⁷ og de forskellige dicta om, at Kvinden ("La femme") ikke eksisterer, 'Intet kan siges om kvinden' ("Rien ne peut se dire de la femme"),¹⁸ og 'der findes ikke noget seksuelt forhold' ("[...] qu'il n'y a pas, qu'il est impossible de poser le rapport sexuel",¹⁹ er alle bestræbelser på ikke at bekræfte en (imaginær) forestilling om kønsforskellen som netop binær.²⁰ Med "sexuering" er der alene sagt noget om spaltningen, *at* der er (køns)forskel, *at* subjektet ikke er både mand og kvinde (et androgynyt spektrum) *eller* hverken mand eller kvinde (non-binær). Kønsforskellen begrundes ikke med biologi, men med antagelsen om den symbolske orden, en formel struktureret orden, der dikterer, at der er to køn.

Hvorfor lige to, hvorfor ikke tre, fire eller 72 køn? Fordi. Antagelsen er *ikke*, at der skulle forefindes en naturlig forklaring. I princippet, som man siger, kunne man tænke sig en symbolsk orden, der dikterede flere end to køn. Og det kan ikke udelukkes, at der faktisk findes kulturelle ordener, der netop dikterer mere end to køn; her må antropologien konsulteres. Men to-tallet i påstanden om, at der er to køn, refererer ikke til den såkaldt naturlige talrække – 1,2,3,... – men til selve det, at subjektet er spaltet i kraft af netop kønsforskellen og altså ikke er 'én', ikke udgør en imaginær enhed.

Der er forskel på at tale om forskel og så at tale om 'binaritet'. Til forskel fra binaritetens 'enten/eller' og værdiernes modsætning/komplementaritet er forskel alene defineret ved, hvad man ikke er

(som enhver signifiant har samme definition, nemlig sin forskel til anden signifiant). Mere er der ikke sagt. Forskel er ren negativitet. Med forskel og spaltethed menes, at man ikke er ”én”, jf., igen, Kierkegaards umulige ”syntese”, at man må tabe sig selv for at blive et selv og Løgstrups tilsvarende prekære og krænkelige ”enhed”. Spaltningen er som nævnt ’i’ subjektet, ikke ’i forhold’ til den anden (jf. at ”der ikke findes noget seksuelt forhold”). Der er ikke sagt noget om, hvad det vil sige at være mand henholdsvis kvinde – kønsforskelse er ikke et spørgsmål om et *kønsvæsen* – alene at subjektet er spaltet. (Køns) forskellen er i tilgift ’før’ (i såvel ontologisk som genetisk forstand) en forestilling om (køns)identitet – ciskønnet, transkønnet, non-binær osv. Den blotte negativitet (”modstridigheden”) er før forestillingen om, hvilken positiv betydning kønsforskellen kunne tildeles, eller at selvet skulle kunne tænkes hinsides kønsforskellen.

Til forskel fra Kierkegaard i *Begrebet angst* udtaler Løgstrup sig i *Kunst og etik* ingenlunde (om overhovedet) om, hvori han måtte mene, at mandlighed og kvindelighed skulle bestå.^{viii} Løgstrup taler alene om at være ”kønsbestemt”, og at denne er ”modstridig”; der står intet om noget betydningsfuldt indhold, at kvindeligheden skulle bestå af et eller andet evigt kvindeligt væsen – eller historisk og kulturelt variable kvaliteter for den sags skyld, det er her underordnet. Tilsvarende hos Lacan: En mand er ikke en mand i kraft af sit forhold til kvinden, dvs. en imaginær forestilling om kvindelighed som en negation af det mandlige. En mand bliver til en mand i kraft af ”Faderfunktionen”, dette at ”alle er kastrede”. Der er således heller ikke her tale om nogen automatisk ”heteronormativitet” i talen om kønsforskelse som at være ”sexueret”; der er ikke sagt noget om, hvordan man er ’orienteret’. Fra dette perspektiv kunne man snarere fortolke samtidens tale om ”flydende køn”, kønsforskellen som et ”spektrum” og at være ”non-binær” som forskellige imaginære måder, hvorpå kastrationen og dermed kønsforskellen *som* forskel be- eller fornægtes, at selve ideen om kønsidentitet er måder, hvorpå man kan ”tabe sig selv” (Kierkegaard) eller blufærdigt opretholde en imaginær forestilling om et selv som en ”enhed” (Løgstrup). Kønsidentitet er en benægtelse af kønsforskellen, en ikke ville-vide-af, en seen-bort-fra.

viii Det lyder – og skal ikke fortolkes og diskuteres yderligere her – at “[...] Taushed [...] er Qvindens højeste Viisdom, men også hendes høieste Skjønhed”. Kvinden skulle være ”mere sandselig”, for hendes liv ”culminerer” i ”procreationen” [reproduktionen, moderskabet. K.H]. Kierkegaard 1982: 99.

Man kunne spørge, hvad samtidens tale om de mange kønsidentiteter, der så ofte er blevet udsat for ganske letkøbt latterliggørelse, er et svar på, hvilken løsning, om end prekær sådan, udgør denne ide? At der er tale om en afvisning af at tænke kønsforskellen som et komplementært forhold er åbenbart, men muligheden foreligger også, at der i forestillingen om de mange identiteter er et ønske om at tænke subjektet som singulært, altså ikke som et partikulært element i 72 mængder i stedet for kun 2, at der snarere kan antages at være lige så mange identiteter (eller miskendelser af kønsforskellen), som der er subjekter (og altså ikke kun 72), at talen om de mange identiteter viser umuligheden af at være et "selv", viser "enhedens", "syntesens" umulighed, at kønsforskellen er en "reel" umulighed, nu med Lacans begreber, snarere end en imaginær forestilling.

Hos Løgstrup er selvet, "menneskets åndelige selv", ganske vist også hinsides kønnet – transkønnet, hvis man vil tillade dette, indrømmet, lidet raffinerede ordspil. Men kønsforskellen, spaltningen benægtes ikke. Der er tale om et "trans" eller et hinsides, der til stighed risikerer at blive blottet i forhold til kønsforskellen og herved blive krænket. Blufærdighedens funktion er, som nævnt, netop at beskytte mod en sådan blottelse. Et nutidigt eksempel kunne være transkønnedes protest mod "deadnaming", dvs. det at omgivelser refererer til en transkønnets navn og biologiske køn før "transitioneringen". Spørgsmålet er, om der med "deadnaming" opstilles et forbud mod at tale om fortiden, den individuelle historie, hvilket selvsagt fra et psykoanalytisk perspektiv ville forekomme problematisk og sågar umuliggøre en klinisk praksis? Eller er der snarere tale om en appel om at respektere en ganske almindelig norm om taktfuldhed, en opfordring til diskret (blufærdigt) at lade selvet være som en enhed, netop fordi den transkønnedes selv som ethvert andet selv er blevet sig bevidst som selv i kraft af at blive sig bevidst som kønsvæsen, altså i forhold til *kønsforskellen*, at "deadnaming" således er et elementært eksempel på blufærdighedskrænkelse?

Blufærdighed skal hos Løgstrup ikke forstås som et resultat af opdragelsen og må ikke forveksles med snerperi. At være snerpet er at have lært og at vide, at der er bestemte emner, der ikke bør komme på tale i det gode selskab. Snerperi er ren manér, gode manerer. Det kan læres, man kan opdrages til at vide, hvad der er passende henholdsvis upassende konversationsemner.²¹ Blufærdigheden er imidlertid, til forskel fra snerperiet, snarere det, der overhovedet muliggør at vi kan leve med selve modsigelsen – at der findes kønsforskel på den ene side,

og at vi alle er mennesker på den anden side i betydningen et åndeligt selv. Når vi færdes i offentligheden, fx går på gaden, så ser vi ikke mennesker, vi ser mænd og kvinder, en påstand som kun bekræftes af de tilfælde, hvor vi opdager at have taget fejl af eller bliver bragt i tvivl om den andens køn, men hvor vi alligevel taktfuldt (blufærdigt) 'lader som ingenting', ("holder blikket borte derfra"). Ikke at gøre dette er netop at krænke den anden, den andens ret til at være et menneske, et selv, en "krænkelig" enhed. Dermed bliver forestillingen om det kønsneutrale selv eller mennesket, snarere end et ontologisk begreb, et etisk begreb. Vi skal behandle den anden som om, det er en "hen" og ikke enten en 'han' eller en 'hun'. Vi lader diskret 'som om', ikke mindst fordi det også udgør en umulighed for den anden.

Det interessante ved Løgstrups tematisering af blufærdighed er derfor hans fastholdelse af modsigelsen mellem at være et kønsvæsen og at være et selv. Han vil både blæse og have mel i munden. Der er ikke tale om et mandligt selv til forskel fra et kvindeligt selv, heller ikke om et flydende spektrum eller et kønsneutralt menneskeligt selv, men altså om en "modstridighed". Blufærdigheden som beskyttelsesforanstaltning er vel at mærke ikke den forsvarsmekanisme, som i psykoanalysen implicerer en ubevidst konflikt.

BLUFÆRDIGHED OG FORTRÆNGNING. LØGSTRUP OG FREUD

Selvom der således er tale om en betydelig kongenialitet mellem på den ene side Løgstrup/Kierkegaard og på den anden side Freud/Lacan, kan det være på sin plads for en ordens skyld at bemærke en væsentlig forskel, hvad angår begreberne bevidsthed og ubevidsthed.

Løgstrup skelner blufærdighed fra fortrængning netop for at understrege, at blufærdighed ikke er en effekt af fortrængning, men et spørgsmål om bevidsthed. Bevidsthed er ikke identisk med reflektiv bevidsthed; der er snarere tale om en erfaring, som man netop bliver sig bevidst i og med blufærdigheden mærkes, indfinder sig, overgår én.^{ix} Man mærker, at man her risikerer at blive, eller at ens blufærdig-

ix Arne Grøn gør i sit kapitel "Livsytring, person, situation. Løgstrup og subjektiviteten" i *Løgstrups mange ansigter* netop opmærksom på dette (Grøn 2005: 30). Det er imidlertid bemærkelsesværdigt, at spørgsmålet om kønsforskellen og seksualitet slet ikke nævnes. I Nils Gunder Hansens kapitel "Den gamle viktorianer sænkede tøvende sværdet. Løgstrup og kærligheden" nævnes seksualiteten i forbindelse med fremstillingen af blufærdighed, men ikke kønsforskellen. "Blufærdigheden er hos Løgstrup kædet sammen med en eksistentiel personlighedsfilosofi. Blufærdigheden

hed faktisk allerede er blevet krænkede. Løgstrups bevidsthed minder således mere om Freuds begreb om det førbevidste.

Så hvad er egentlig forskellen mellem blufærdighed og fortrængning? De hindrer jo begge, at noget ”påagtes”. Det gælder for fortrængningen (ifølge Løgstrup) at:

Individet har et ønske, som det ikke kan tillade sig at være bevæget af. Dets blotte tilstedeværelse er i konflikt med de krav, som individet har accepteret, og fortrængningen består i, at det utilstedelige ønske og den konflikt, som det afstedkommer, undertrykkes i selve deres tilblivelse. Blufærdigheden forholder sig derimod til noget, hvis tilstedeværelse er naturnødvendigt og i sin orden, men som ikke tåler påagtelsen, fordi den får karakter af blottelse. Kort sagt, medens fortrængningen hindrer en afsløring, hindrer blufærdigheden en blottelse. Og forskellen mellem afsløring og blottelse er i denne forbindelse, at hvad der afsløres er det, som ikke burde være der, medens hvad der blottes ikke tåler blottelse, uanset dets tilstedeværelse er i sin orden – så længe det bare ikke blottes.²²

Fortrængningen går for sig, en selv uafvidende. Blufærdigheden ved man af. [...] Freud forvekslede ikke fortrængning og blufærdighed. Men hvad der interesserede ham var fortrængningen, ikke blufærdigheden.²³

I Løgstrups tale om selvet som en bevidst dannelse er der en væsentlig forskel til Freuds begreb om jeg’et, som man kunne tro var ækvivalent med et begreb om selvet.

beskytter det egentlige og det sammensatte ved personen” (Hansen 2005: 342). Det ”egentlige og det sammensatte” er imidlertid eksplicit knyttet til kønsforskellen og ikke kun seksualiteten hos Løgstrup. Måske er en vis blufærdighed også på spil hos Løgstrup-fortolkerne. Ulla Thøgersens kapitel ”Blufærdighed og skam – Kierkegaards analyse af blufærdighed og Sartres analyse af skam med særligt henblik på syndefaldsmyten i *Kierkegaard som eksistentiel fænomenolog*” skal her fremhæves, selvom den ikke inddrager Løgstrup, da den ikke viger tilbage for at tematisere forholdet mellem seksualitet, kønsforskel og blufærdighed eksplicit, for ”Han [Kierkegaard. KH] argumenter for, at blufærdigheden træder ind med seksualiteten, med menneskets opdagelse af sig som nøgen sanselig seksuel krop” (Thøgersen 2015: 89). Kønsforskellen nævnes en enkelt gang eksplicit: ”Blufærdigheden betyder, at ånden ikke vil vedkende sig det seksuelle. Den uendelige ånd er hævet op over kønsforskelle, men i det seksuelle bliver den bestemt som genus.” (Thøgersen 2015: 94).

I Freuds ”Hæmning, symptom og angst” understreges det, at jeg’et ikke skal forstås som den bevidste del af det psykiske system; jeg’et er også en ubevidst dannelse, sågar

[...] identisk med det’et, det er blot en speciel uddifferentieret del af det’et [...] Tilsvarende med jeg’ets forhold til overjeg’et; i mange tilfælde flyder de to sammen for os, for det meste kan vi kun adskille dem, når en spænding, en konflikt mellem dem har vist sig. Hvad angår fortrængning bliver det en afgørende kendsgerning, at jeg’et er en organisering, det’et ikke; jeg’et er netop den organiserende del af det’et.²⁴

Jeg’et er altså den *organiserende* del af det psykiske system. Det svarer til Løgstrups ”selv” med den forskel, at hos Freud er denne organiserende funktion, jeg’et, ubevidst. Hvordan kunne man forstå jeg’et som ubevidst organisator, at konflikten mellem jeg’et og overjeg’et er ubevidst, og at jeg’et ”udnytter alle muligheder for at inddrage det i sin organisering”?

Hverdaglige eksempler kunne være (fra omgivelsernes perspektiv) tvangsprægede renlighedsidealer, der af jeg’et udlægges som en dyd, som respektabel, forbilledlig renlighed, sågar nødvendig profylakse i pandemitider; nøje monitorering af fødens bestanddele udlægges som sundhed og som nødvendig for forberedelse af sportspræstationer; afholdenhed i forhold til alkohol udlægges som ædruelighed og ikke som netop kontrolleret alkoholisme; punktlighed og arbejdsomhed udlægges som høj arbejdsmoral. Først når renligheden, fødeindtagelsen, afholdenheden og arbejdsindsatsen begynder at true netop varetagelse af arbejdsfunktioner (Freuds ”Leistungsfähigkeit”) og øvrige sociale relationer, kan en ubevidst konflikt komme til orde, dvs. kan subjektet måske anerkende konflikten mellem overjeg’et og jeg’et og dermed skelne jeg’et fra overjeg’et.

BLUFÆRDIGHED OG ANGST. TILBAGE TIL KIERKEGAARD

I Løgstrups udlægning af Kierkegaard er ”[...]kønsforskellen [...] udtryk for den uhyre modsigelse, at den udødelige ånd er bestemt som køn.”²⁵ Men det er hos Kierkegaard ikke blot krænkende at få eksponeret kønsforskellen, det er også angstfremkaldende, idet angsten ifølge Kierkegaard netop hører blufærdigheden til.

I blufærdighedens angst skjuler selvet (ånden) for sig selv den modsigelse mellem selvet og kønnet, der betyder, at selvet kun kan blive til ved at miste sig selv. Blufærdigheden er angst, fordi den refererer sig til en modsigelse, der betyder selvets undergang. Og angsten er angst for intet, fordi blufærdigheden holder modsigelsen skjult.²⁶

Det er, fordi selve modsigelsen, selve negativiteten skaber angst, at blufærdigheden må holde den skjult. Kønsforskellen er angstfremkaldende. Angsten er ikke angst for 'noget', men for 'intet', og intet er her selve modsigelsen, selve negativiteten: at man kun kan blive et selv i kraft af opdagelsen af kønsforskellen, og at man må "miste" sig selv for at blive sig selv ved at benægte, fornægte eller forkaste netop kønsforskellen.

Og se, det er jo, hvad selve talen om seksualitet i undervisningen risikerer at blotte. I seksualundervisningen kan læreren vanskeligt tale uden, at hans eller hendes eksistens som kønsvæsen (kønsforskel og seksualdrift) er på tale implicit eller eksplicit. Det professionelle selv, kønsneutralitetens umulighed, syntesens umulighed, at selvets enhed er truet, kan ganske vist til stadighed krænkes og angsten bryde frem i enhver undervisningssammenhæng, men det er i særklasse risikabelt, når man underviser i og svarer på spørgsmål om seksualitet.

I denne forstand er blufærdighed ikke en hindring for seksualundervisning, snarere en betingelse for overhovedet at kunne undervise i seksualitet, ja, undervise overhovedet.

AFSLUTTENDE BEMÆRKNINGER

På denne baggrund – den freudo-lacanianske og Løgstrup/Kierkegaardske – skal og kan modstand i seksualundervisningen ikke nødvendigvis kun forstås som en effekt af enten social, kulturel og politisk konservatisme eller personlige, psykologiske karaktertræk som snerpethed og hæmninger.

Det er bemærkelsesværdigt, at ingen af de ovenfor nævnte internationale studier har fokuseret på effekter af læreres modstand i forhold til seksualundervisning. Dette, vil jeg hævde, er, hvad et psykoanalytisk teoretisk udgangspunkt kan bidrage med.

Som bekendt har psykoanalysen været marginaliseret i årtier i akademia.²⁷ Det er formentlig symptomatisk, at C. Millots skelsættende *Freud antipédagogue* fra 1983 ikke er blevet oversat til engelsk, så psykoanalysens potentiale i forhold til denne problemstilling er forblevet

næsten uudnyttet. Tesen her er, at grundene til psykoanalysens marginaliserede status er de samme som grundene til modstand mod seksualundervisning. I klassisk psykoanalyse betragtes seksualdriften og modstanden imod samme (fortrængning, benægtelse, forkastelse osv.) som en nøgle til at forstå dannelsen af det ubevidste subjekt. Her kan man konstatere, at hvor dominerende psykoanalytiske traditioner i den angelsaksiske verden, der bygger på Anna Freud og Melanie Klein, har ladet spørgsmålet om seksualitet og driftsbegrebet glide ud af fokus, så er disse begreber og problemstillinger forblevet i centrum af den teori, der har sin rod i den franske lacanianske psykoanalyse.²⁸

Formålet med forskningsprojektet er også at undersøge, om udfordringerne i forhold til seksualundervisningen kan danne grundlag for en bearbejdelse af mere almenpædagogiske udfordringer, ikke mindst udfordringer i forhold til læreres professionalisme. Antagelsen er med andre ord, at seksualundervisning er som et forstørrelsesglas for almenpædagogiske problemstillinger. Eller sagt på en anden måde, så repræsenterer seksualitet et, havde jeg nær sagt, skoleeksempel eller paradigmatiske eksempel på, hvad jeg (med Millot) har kaldt ”pædagogiske umuligheder” og ”negativitet” i pædagogiske praksisser.²⁹

-
- 1 Pound et al. 2016: 1
 - 2 Løgstrup 2020: 71
 - 3 Pound et al. 2016; Alldred, David & Smith 2003; Wailing et al. 2020; Mkumbo 2012; Rose et al. 2019
 - 4 Følner et al. 2019: 29-30
 - 5 Frisch et al. 2019: 530-531
 - 6 Fine 1988; Higgins et al. 2007; Pound et al. 2016; Roien et al. 2022
 - 7 Fine et al. 2006; Higgins & Hirsch 2007; Dean 2009; Hyldgaard 1998
 - 8 Løgstrup 2020
 - 9 Ibid.: 62
 - 10 Ibid.: 63
 - 11 Ibid.: 65-66
 - 12 Ibid.: 65
 - 13 Ibid.: 65
 - 14 Ibid.: 66
 - 15 Kierkegaard X
 - 16 Lacan 1975: 16
 - 17 Ibid.: 73
 - 18 Ibid.: 75
 - 19 Ibid.: 14
 - 20 Hyldgaard 2022: 194 ff.
 - 21 Løgstrup 2020: 64.
 - 22 Ibid.: 70
 - 23 Ibid.: 71
 - 24 Freud 2021: 126
 - 25 Løgstrup 2020: 65
 - 26 Ibid.: 66
 - 27 Hyldgaard et al., 2016
 - 28 Laplanche 1970, 2007; Millot 1983, 1997; Zupančič 2017; Nobus 2006; Dean 2009; Zeuthen 2019; Hyldgaard 1998, 2003, 2014, 2022
 - 29 Hyldgaard 2010, 2022

LITTERATUR

- Allred, P & David, M.E, Smith, P.: Teachers' views of teaching sex education: pedagogy and models of delivery. *Journal of Educational Enquiry*, 4(1), 2003
- Beauvoir, Simone de: *Det andet køn. Første bind. Kendsgjerninger og myter*. Tiderne Skifter 1983
- Dean, T.: *Unlimited Intimacy. Reflections on the Subculture of Barebacking*. Chicago and London: The University of Chicago Press 2009
- Fine, M. & McClelland, S.I.: Sexuality Education and Desire: Still Missing after All These Years. *Harvard Educational Review, Cambridge Vol. 76, Issue 3*, (Fall 2006)
- Freud, S. "Hæmning, symptom og angst". I *Lamella: tidsskrift for teoretisk psykoanalyse*, # 7 – 2021, 5. årgang
- Grøn, A. "Livsytring, person, situation. Løgstrup og subjektiviteten". I Bugge, Bøwadt og Sørensen (red.). *Løgstrups mange ansigter* Anis 2005
- Hansen, Nils Gunder. "Den gamle viktorianer sænkede tøvende sværdet. Løgstrup og kærligheden". I Bugge, Bøwadt og Sørensen (red.). *Løgstrups mange ansigter* Anis 2005

- Higgins, J.A. & Hirsch, J.S.: The pleasure Deficit: revisiting the "Sexuality Connection" in Reproductive Health. (2007). *International Family Planning Perspectives*. Vol. 33, No. 3, September 2007.
- Hyldgaard, K.: *Fantasien til afmagten. Syv kapitler om Lacan og filosofien*. København: Museum Tusulanums Forlag 1998
- Hyldgaard, K.: *Det utidige subjekt. Lacan, Freud, Heidegger, Sartre, Badiou, Zizek m.fl.* Frederiksberg: Roskilde Universitetsforlag 200
- Hyldgaard, K. (red.): *Pædagogiske umuligheder. Psykoanalyse og pædagogik*. Aarhus Universitetsforlag 2010.
- Hyldgaard, K.: *Eksistensens galskab. Freud-lacanianske tilgange til videnskab, kunst, kultur*. Forlaget Multivers 2014
- Hyldgaard, K., Nissen, I. M., & Hansen, B. B.: Forord: Psykoanalysens ni liv. *Lamella: tidskrift for teoretisk psykoanalyse*, 1(1), 7-14, 2016
- Hyldgaard, K.: *Negativ pædagogik*. Samfundslitteratur 2022
- Jacobsen, F. G. *LGBTQ-elevs trivsel: Lovgivningen er på plads, der er brug for en* Kierkegaard, S.: *Begrebet angst*. Gyldendal 1982
- Lacan, J. *Le séminaire de Jacques Lacan. Livre XX. Encore* Éditions du Seuil 1975
- Laplanche, J. & Pontalis, J.-B.: *Vie et mort en psychanalyse*. Flammarion 1970
- Laplanche, J.: *Sexual. La sexualité élargie au sens freudien*. PUF 2007
- Løgstrup, K.E. *Kunst og etik*. Forlaget Klim, 2020
- Millot, C.: *Freud antipédagogue*. Flammarion 1997
- Mkumbo, K. A.: Teachers' Attitudes towards and Comfort about Teaching School-Based Sexuality Education in Urban and Rural Tanzania. *Global Journal of Health Science* 4(4), 2012
- Nobus, D. & Downing, L. (red): *Perversion: psychoanalytic perspectives/perspectives on psychoanalysis*. Karnac Books 2006
- Pound, P., Langford, R. & Campbell, R. (2016). What do young people think about their school-based sex and relationship education? A qualitative synthesis of young people's views and experiences. *BMJ Open*, 6(9)
- Rose, I. D., Boyce, L., Murray, C.C., Lesesne, C.A., Szucs, L.E., Raspberry, C. N. Parker, J. T. & Roberts G.: "Key factors influencing comfort in delivering and receiving sexual health education: Middle school student and teacher perspectives". *American journal of Sexuality Education*, 14(4), 2019
- Thøgersen, Ulla. "Blufærdighed og skam – Kierkegaards analyse af blufærdighed og Sartres analyse af skam med særligt henblik på syndefaldsmyten". I Pahuus, Rendtorff & Soltoft (red.). *Kierkegaard som eksistentiel fenomenolog*. Aalborg Universitetsforlag 2015
- Wailing, A. Bellamy, R., Ezer, P, Kerr, L. Lucke, J. & Fisher, C.: "It's kinda bad, honestly": Australian students' experiences of relationships and sexuality education". *Health Education Research*, 35(6), pp. 538-552, 2020
- Zeuthen, K.: *Kærlighed og overlevelse. Bareseksualitet og seksuelle traumer*. København: Akademisk 2019
- Zupančič, A.: *What is sex?* The MIT Press 2017